

Venäjän uskonnonvapauslaki ja uskonnollisten vähemmistöjen asema

Teologinen aikakauskirja 6/2001
Kimmo Kääriäinen

Julkaisija: Helsinki. Teologinen julkaisuseura, 1896- .
Sarja: Teologinen aikakauskirja 6/2001. 106. vuosikerta.
ISSN 0040-3555. s. 554-561.

Verkkojulkaisu: 2002

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa selata verkossa. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

Helsingin yliopiston opiskelijakirjasto - www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi - opi-info@helsinki.fi

Venäjän uskonnonvapauslaki ja uskonnollisten vähemmistöjen asema

KIMMO KÄÄRIÄINEN

Demokratian juurruttaminen Venäjälle on ollut kivulias prosessi. Vuosisatoja jatkunut demokratian vastainen poliittinen kulttuuri vaikuttaa edelleen voimakkaasti. Vaikka poliittiset ja yhteiskunnalliset rakenteet ovat samantapaisia kuin monissa länsimaisissa demokratioissa, perinteinen toimintakulttuuri nostaa yhä uudelleen päätään. Demokratiaa rakennettaessa malleja on otettu länsimaista, mutta samalla suhde länteen on jännitteinen. Useat tahot Venäjällä ovat sitä mieltä, että Venäjän tulee rakentaa itse oma yhteiskuntansa, jossa ei saa olla liikaa "vieraita" vaikutteita. Sama tendenssi on nähtävissä myös uskonnonvapautta koskevassa lainsäädännössä ja uskonnollisten vähemmistöjen kohtelussa.

KIRKON JA VALTION KIINTEÄ YHTEYS

Kirkon ja valtion suhde on Venäjällä perinteisesti ollut hyvin kiinteä. Useassa historian vaiheessa kirkonjhallitsijoiden suhde ollut jopa niin läheinen, että on ollut vaikea tehdä selvää eroa valtiollisen ja hengellisen vallan välillä. Vallanpitäjät ovat käyttäneet kirkkoa hyväkseen ja päinvastoin. Oikeauskoisuuden nimissä hallitsijoiden on myös ollut mahdollista valata uusia alueita ja laajentaa valtakuntaa. Ortodoksisuus on myös toiminut välineenä kuuliaisten alamaisten kasvattamisessa.

Pietari Suuren (1682-1725) aikana kirkko liitettiin entistä läheisemmin valtioon. Patriarkan virka lak-

kautettiin ja valta siirrettiin hengelliselle kollegiolle, pyhälle synodille, jota valvoi yliprokuraattori. Hänen tehtävänään oli "tsaarin silmänä ja korvana" valvoa, että synodi toimi valtiollisten lakien mukaisesti. Hän toimi myös välittäjänä synodin ja hallitsijan välillä. Yliprokuraattorin valta laajeni niin, että hän nimitti synodin jäsenet ja valvoi kirkon omaisuutta. Vaikka ajatus *symfoniasta*, kirkon ja valtion harmonisesta yhteiselämästä ei näissä oloissa enää toteutunutkaan, kirkon asema ei rajoittunut hallitsijan työkaluksi. Kirkko kykeni alistetusta asemastaan huolimatta myös itse vaikuttamaan hallitsijoihin. Tämän vuoksi kirkon intressit tuli ottaa huomioon.¹

Ortodoksikirkolla oli lukuisia etuoikeuksia. Se oli määritelty perustuslaissa "ensimmäiseksi ja johtavaksi tunnustuskunnaksi". Ainoastaan sillä oli oikeus julistustoimintaan ja ennen vuotta 1905 venäläisillä ei ollut lupaa erota valtiokirkosta. Kirkko saattoi myös tukeutua valtiolliseen väkivaltaan oikeauskoisuuden puolustamisessa. Muiden tunnustuskuntien jäseniä diskriminoitiin ja vainottiin ja valtion tuella ortodoksisuutta pyrittiin levittämään toisuskoisten keskuuteen. Tämä politiikka oli erityisen voimakasta yliprokuraattori K. P. Pobedonštševin aikana (yliprokuraattorina 1880-1905).²

Kirkon ja valtion suhteet pohjautuivat vielä 1900-luvun alussa ideologialle, jossa ortodoksisen uskon, Venäjän valtion ja Venäjän alueen nähtiin muodostavan erottamaton kokonaisuus. Tämän ajattelun mu-

kaan ortodoksinen usko oli ehdoton perusta valtion legitimiydelle. Venäjän alue puolestaan sai identiteettinsä ortodoksisesta uskosta ja tsaarilla valtion johtajana oli erityinen pyhä tehtävä suojella sekä ortodoksista uskoa että ortodoksista maata. Tämän vuoksi muita uskontoja voitiin "pyhällä Venäjällä" vain suvaita tai vainota.³

Ulkonaisesti ortodoksikirkon asema ennen valtakumousta oli vahva. Se oli virallinen valtionkirkko ja ennen vuoden 1905 toleranssiediktiä toisuskisuus oli sallittu ainoastaan kansallisten vähemmistöjen ja ulkomaalaisten keskuudessa. Ortodoksien keskuudessa harjoitettu proselytismi oli rikos, mutta Venäjän ortodoksiselle kirkolle taattiin kuitenkin laillinen oikeus proselytismiin.⁴

Vasta toleranssiedikti takasi myös venäläisille mahdollisuuden tunnustaa muutakin uskoa kuin ortodoksisuutta. Seuraavien 12 vuoden aikana ensin duumaja tsaarin syrjäyttämisen jälkeen väliaikainen hallitus pyrkivät muokkaamaan liberaalimpaa uskontolainsäädäntöä. Vaikka kirkko halusikin itselleen itsenäistä asemaa suhteessa valtioon, se kuitenkin vastusti ajatusta uskonnon suhteen neutraalista valtiosta.⁵

NEUVOSTOVALLAN USKONTOLAINSÄÄDÄNTÖ

Kirkon ja valtion suhteet järjestettiin lopulta uudelleen vasta bolshevikien noustua valtaan. Tammiukuussa 1918 annetulla dekreetillä "Omantunnonvapaudesta, kirkosta ja uskonnollisista yhteisöistä" luotiin perustaa neuvostovallan uskontolainsäädännölle. Dekreetissä taattiin kaikille kansalaisille tasavertaiset oikeudet riippumatta tunnustuskunnasta. Samalla kirkko ja valtio sekä kirkko ja koulu erotettiin toisistaan. Uskonnonopetus valtion kouluissa lopetettiin ja kirkolta evättiin oikeus omien koulujen perustamiseen sekä uskonnonopetukseen laajemmin.⁶ Nämä periaatteet vahvistettiin uudelleen vuoden 1918 perustuslaissa.

Bolshevikivallan ensimmäisiä vuosia leimasi ortodoksikirkon ja sen papiston vainoaminen. Bolshevikien yhtenä tavoitteena oli kansallisen kirkon hävittäminen. Vainoja perusteltiin sillä, että kirkko oli nauttinut erilaisista etuoikeuksista tsaarinvallan aikana ja että se oli myös syyllinen vastavallankumoukselliseen toimintaan. Muihin uskontoihin ja erilaisiin lahkoihin sen sijaan suhtauduttiin aluksi myönteisemmin.⁷

Vaikka virallinen lainsäädäntö takasi uskonnonvapauden, 1920-luvun puolivälissä lain periaatteet jäivät yhä enemmän taka-alalle ja kaikki uskonnot jouduivat vainojen kohteeksi. Stalinin uskontolainsäädäntö vuodelta 1929 vain voimisti tätä kehitystä. Se takasi ateisteille oikeuden uskonnonvastaiseen propagandaan ja samalla uskovien oikeuksia entisestään rajoitettiin. Uskontojen järjestelmällinen tuhoaminen alkoi vuonna 1936 ja toiseen maailmansotaan mennessä lähes kaikki uskonnollinen toiminta oli tukahdutettu tai painettu maan alle.⁸

Neuvostoliittolainen "tieteellinen ateismi" alkoi tulla yhä kiinteämmäksi osaksi virallista ideologiaa ja politiikkaa 1930-luvulta lähtien. Kommunistisen ideologian, neuvostoliittolaisen puoluevaltion ja neuvostomaan symbioosi muistutti yhä enemmän tsaarinvallan ideologian "kolmiyhteyttä". Nyt kuitenkin uskovat olivat niitä, joita korkeintaan suvaittiin, useimmiten vainottiin.⁹

Toisen maailmansodan aikana Stalin muutti uskontopolitiikkaansa. Tämä johtui kuitenkin käytännöllisistä syistä - mitään ideologista muutosta suhteessa uskontoon ei tapahtunut.¹⁰ Niinpä pian sodan jälkeen lyhytaikaista vapautta seurasi ankara hyökkäys uskontoa vastaan. Nikita Hruštšev lupasi ensin uskontopolitiikan liberalisointia osana pyrkimystään antaa sosialismille humanimmat kasvot, mutta aloitti voimakkaan uskonnonvastaisen taistelun jo 1950-luvun lopussa.¹¹

Uskonnollisin perustein tapahtuva vainoaminen tai diskriminointi oli periaatteessa laitonta. Tähän tarjoutui kuitenkin perusteita, kun monia uskonnolliseen elämään liittyviä ilmiöitä määriteltiin uudelleen. Niitä tulkittiin sekulaareina ilmiöinä, joista voidaan rangaista rikoslain perusteella. Samaan aikaan kun puoluejohto julisti Neuvostoliiton saavuttaneen "täyden

1 Jockwig 1988, 401-402.

2 Simon 1988, 559-560.

3 Shterin 2000, 185-187.

4 Ibid.

5 Pospelovsky 1984, 20-24; Curtiss 1972, 324-426.

6 Sobrame uzakonenij i rasporjazhenij, 1918, No. 18, art. 263.

7 Bolshevikien uskontopolitiikasta yksityiskohtaisemmin, ks. Luukkanen 1994, 68-88.

8 Men 1993, 103.

9 Shterin 2000, 187-188.

10 Pospelovskij 1995, 183-202; ks. Luukkanen 1997.

11 Lowrie & Fletcher 1971, 143-153.

socialismiin", hyväksyttiin uusi rikoslaki, jossa monet uskonnolliset ilmiöt tulkittiin ristiriitaisiksi sosialistisen elämäntavan kanssa. Vuoden 1959 rikoslaisissa kriminalisoitiin mm. uskonnolliset kulkueet ja lasten uskonnollinen kasvattaminen (artikla 142). Rikollista oli myös julistustyö tai sellaisten uskonnollisten seremonioiden järjestäminen, jotka vahingoittavat ihmisen terveyttä tai ovat muulla tavalla ristiriidassa yksilön kansalaisoikeuksien kanssa (artikla 227). Näillä säädöksillä voitiin kriminalisoida mm. kaste ja ympärileikkaus.¹²

Hruštševin syrjäyttämisen jälkeen (1964) suoranaisten uskonnon vainoaminen väheni jonkin verran. Leonid Brezhnevin hallinnon tavoitteena ei kuitenkaan ollut luopua uskonnollisen toiminnan rajoittamisesta - tavoitteeseen vain tuli pyrkiä "sivistyneemmällä" keinolla. Merkittävästi päätösvaltaa delegoitiin Uskontoasiain Neuvostolle ja käytännössä tämän seurauksena uskontokuntien oli entistä vaikeampi puolustaa oikeuksiaan. Samoin uusien kulttirakennusten avaaminen vaati entistä monimutkaisempaa byrokratiaa."

Brezhnevin kuoleman jälkeen NKP:n pääsihteeriksi nousut entinen KGB:n päällikkö Juri Andropov käynnisti uuden hyökkäyksen uskontoa vastaan. Tämä vaihe jäi yhtä lyhyeksi kuin Andropovin kausi puolueen pääsihteerinä (1982-84). Hänen seuraajansa Konstantin Tšhernenko asetti tavoitteeksi integroida uskovat "yhteiskunnallisesti hyödylliseen" työhön. Ateistisen työn merkitystä ei kuitenkaan kyseenalaistettu.¹⁴

Neuvostoliiton uskontopolitiikka perustui virallisesti marxismi-leninismiin käsityksiin uskonnosta. Uskonnon katsottiin vaikuttavan kielteisesti sekä yksilöön että yhteiskuntaan. Tämän vuoksi uskonto tuli hävitettäväksi. Uskontopolitiikkaa ja ateistista työtä ohjasivat kuitenkin myös käytännölliset tavoitteet. Erityisesti etniset uskonnot nähtiin uhkana Neuvostoliiton yhtenäisyydelle. Kansat, joita yhdisti kansallisuuden lisäksi myös uskonto, tuli joko hajottaa tai siirtää "turvallisemmille" alueille. Yhtenä esimerkkinä tästä politiikasta oli inkerinsuomalaisten siirtäminen Siperiaan.¹⁵

Vaikka ateistinen työ oli perusteltavissa virallisella ideologialla, siihen liittyi myös käytännöllisiä poliittisia tavoitteita. Tieteellisen ateismin kehittämän yhtenäisen "civil religionin" uskottiin korvaavan kansalliset uskonnot ja integroivan neuvostokansalaisia yhä paremmin yhteiskuntaan. Samalla uhkan uskonnollis-kansallisista oppositioryhmistä uskottiin vähenävän."

USKONTOPOLITIIKAN MUUTOS 1980-LUVUN LOPULLA

Perestroikan alkaessa vuonna 1985 uskontopolitiikassa ei tapahtunut muutoksia. Pikemminkin NKP:n pääsihteeriksi valittu Mihail Gorbatšov korosti useissa puheissaan ateistisen valistustyön merkitystä. Kuitenkin jo vuonna 1987 lehdistössä alkoi esiintyä myönteisiä kirjoituksia uskonnosta. Varsinainen vedenjakaja uskontopolitiikassa oli vuosi 1988, jolloin Venäjän ortodoksinen kirkko vietti 1000-vuotisjuhliin.

Aluksi neuvostovaltion tarkoituksena oli pysytellä juhlien ulkopuolella, mutta niiden saama runsas kansainvälinen julkisuus yhdessä Gorbatšovin länteen suunnatun good will -kampanjan kanssa, johti lopulta toisenlaiseen ratkaisuun. Huhtikuussa 1988 Gorbatšov tapasi ortodoksikirkon johdon Kremlissä ja korosti puheessaan kirkon merkitystä Venäjän historiassa ja sen "patriotista roolia" Suuren Isänmaallisen Sodan aikana.¹⁸

Alkuvaiheessa uskontopoliittinen suunnanmuutos koski vain ortodoksisuutta, islamiin sen sijaan suhtauduttiin edelleen (ainakin virallisesti) yhtä torjuvasti kuin ennen. Tämä välivaihe jäi kuitenkin lyhyeksi. Lokakuussa 1990 hyväksytty Neuvostoliiton omantunnonvapautta koskeva laki takasi jo täyden uskonnonvapauden ja uskonnollisten yhteisöjen tasavertaisen aseman."

Venäjän Sosialistisen Neuvostotasavallan uskonnonvapauslaki hyväksyttiin 25. lokakuuta 1990, vain muutama viikko yleisliittolaisen lain jälkeen. "Laki uskonnon harjoittamisesta" oli pääpiirteissään samoilla linjoilla kuin yleisliittolainen laki.²⁰ Uudessa uskonnonvapauslaissa näkyi yleisesti vallinnut käsitys siitä, että uskonnonvapaus on arvo sinänsä. Lain periaatteisiin vaikutti myös suhteiden uudelleenarviointi lännen kanssa. Tällöin oli tärkeää saatua kansallinen lainsäädäntö sopusointuun niiden kansainvälisten sopimusten kanssa, jotka Neuvostoliitto oli allekirjoittanut.

Uusi uskonnonvapauslaki takasi kaikille kansalaisille tasavertaiset oikeudet riippumatta uskonnokunnasta. Se myös takasi kaikille uskonnollisille yhteisöille tasavertaiset oikeudet:

Kaikki uskonnot ja uskonnolliset yhteisöt ovat lain edessä tasavertaisia. Millään uskonnolla tai uskonnollisella organisaatiolla ei ole mitään etuoikeuksia eivätkä ne voi vaatia mitään rajoituksia muille uskonnollisille organisaatioille. Valtio on tunnustuskuntiin ja vakaumuksiin

nähdessä neutraali, se ei asetu minkään uskonnon tai maailmankatsomuksen puolelle eikä millään uskonnolla tai maailmankatsomuksella ole mitään erityisiä oikeuksia tai privilegia. (Artikla 10.)

Uskonnonvapauslaissa korostettiin kirkon ja valtion erottamista toisistaan. Tämän taustalla voidaan nähdä "amerikkalainen malli" kirkon ja valtion suhteista. Toinen tulkinta on se, että uudella lailla haluttiin päästä eroon vuosisatoja jatkuneesta valtion harjoittamasta uskontojen kontrolloinnista ja samalla torjua mahdollinen valtion klerikalisoituminen.³¹

Laki takasi laajat oikeudet uskonnon harjoittamiseen - sekä yksityisesti että yhdessä muiden kanssa. Nämä oikeudet taattiin myös ulkomaalaisille (artikla 4). Pyrkimys valtion kontrollin minimointiin ilmeni myös siinä, että uskonnollinen yhteisö saattoi toimia ilman rekisteröintiä. Jos se kuitenkin halusi rekisteröityä esimerkiksi verotuksellisista syistä, tämä oli mahdollista varsin yksikertaisella menettelytavalla oikeusministeriössä. Lisäksi laki kielsi erityisten uskonnollisten yhteisöjen valvovien toimielinten perustamisen (artiklat 8 ja 11).

USKONNONVAPAUSLAIN MUUTTAMISPYRKIMYKSET

Venäjän Sosialistisen Neuvostotasavallan uskonnonvapauslaki periytyi Venäjän Federaatiolle Neuvostoliiton hajottua vuosien 1991/92 taitteessa. Laki oli tullut voimaan neuvostovallan aikana, mutta kommunismin romahdettua ja Neuvostoliiton hajottua tilanne Venäjällä muuttui radikaalisti. Näin ollen oli perusteltua arvioida uudelleen myös uskonnonvapauslain sisältöä. Aloitteet uskonnonvapauslain muuttamiseksi eivät kuitenkaan perustuneet siihen, että neuvostovallan aikana hyväksytyt laki ei olisi ollut riittävän demokraattinen. Tilanne oli pikemminkin päinvastainen: sitä pidettiin liian liberaalina ja demokraattisena ja sen sanottiin tarjoavan liikaa oikeuksia erityyppisille uskonnollisille organisaatioille.²² Erityisesti Venäjän ortodoksisen kirkon edustajat vetosivat toistuvasti poliittisiin päättäjiin, jotta lakia saataisiin muutettua ja sitä kautta pienten ei-ortodoksisien ryhmien toimintaa saataisiin säänneltyä. Muiden muassa patriarkka Aleksii II lähetti 8. joulukuuta 1992 kirjeen parlamentille, jossa hän ilmaisi huolensa ei-ortodoksisien tunnustuskuntien toiminnasta Venäjällä. Hän esitti, että oikeusministeriöön tulisi perustaa komissio, jonka jäsenenä olisi valtionviran-

omaisten lisäksi edustajia niistä uskonnollisista organisaatioista, jotka "nauttivat yhteiskunnassa suurta kunnioitusta ja jotka liittyvät Venäjän historiallisiin kohtaloihin". Tämä komissio olisi voinut tehdä päätöksiä siitä, mitkä uskonnolliset yhteisöt lakkautettaisiin 5-7 vuoden "rauhotusajaksi".²³

Uutta uskonnonvapauslakia valmisteltiin eri tavoilla. Heinäkuussa 1993 duuma sai käsiteltäväkseen ehdotuksen lisäyksistä vuoden 1990 uskonnonvapauslakiin. Todellisuudessa kyse ei ollut vain lisäyksistä, vaan periaatteellisista muutoksista. Uusi laki olisi taannut valtion tuen niille uskonnollisille yhteisöille, jotka "aktiivisesti osallistuvat historiallisten traditioiden ja tapojen, kansallisen ja kulttuurisen identiteetin, taiteen ja muiden Venäjän kansojen kulttuuriperinteen piirteiden säilyttämiseen ja kehittämiseen" (artiklat 12 ja 13). Lakiehdotuksessa näistä uskonnollisista yhteisöistä käytettiin ilmausta "Venäjälle perinteiset uskonnot", mutta niitä ei kuitenkaan yksilöity. Samalla lakiehdotus asetti useita rajoitteita "ulkomaisille" uskonnollisille yhteisöille. Niiden olisi pitänyt odottaa vuosi saadakseen rekisteröintiä ja niiden toimintaa olisi tarkasti seurattu valtion viranomaisten toimesta (artiklat 16 ja 21). Lakiehdotuksen hyväksyntä viivästyi yhtäältä sen takia, että laki oli ristiriidassa Venäjän perustuslain kanssa ja toisaalta ulkomaisen painostuksen vuoksi. Lakiehdotus oli ristiriidassa myös Venäjän hyväksymien ihmisoikeussopimusten kanssa. Lopulta lakiehdotus hautautui "Valkoisen talon" raunioihin lokakuussa 1993.²⁴

12 Sapiets 1989, 98-99.

13 Pospelovskiy 1984, 387-422.

14 Ks. esim. Kommunist 8/1984.

15 Neuvostoliiton ateismin ja uskontopoliitista, ks. Kääriäinen 1989.

16 Thrower 1992, 68-69.

17 Kääriäinen 1993, 74-79.

18 Ks. Izvestija 30.4.1988.

19 Zakon svoboda sovesti SSSR (1990).

20 Zakon o svobode veroisповedenij. Vedomosti Verkhnogo Soveta RSFSR 1990.

21 Shterin 2000, 191-192.

22 Ks. esim. Luchterhandt 1991, 29-30.

23 Informationsdienst Osteuropäisches Christentum, 12-14, 1993, 4; Luchterhandt 1995, 39-40.

24 Informationsdienst Osteuropäisches Christentum 12-14, 1993, 38-39.

Tämän jälkeen duuma sai käsiteltäväkseen useita ehdotuksia uskonnonvapauslaiksi. Kesäkuussa 1997 duuma hyväksyi lain "Omantunnonvapaudesta ja uskonnollisista yhteisöistä". Myös ylähuone hyväksyi lain suurella enemmistöllä. Presidentti Jeltsin kuitenkin kieltäytyi allekirjoittamasta lakia, pitkälti kansainvälisen painostuksen vuoksi (muun muassa Yhdysvallat uhkasi taloudellisen avun lopettamisella). Tämä lakiehdotus asetti "perinteiset uskontokunnat" selvästi muita parempaan asemaan ja presidentti saattoi todeta lain olevan ristiriidassa omantunnonvapauden periaatteiden ja perustuslain kanssa. Lakiin tehtiin pieniä muutoksia ja se hyväksyttiin uudelleen sekä duumassa että ylähuoneessa suurella äänen enemmistöllä. Presidentti Jeltsin allekirjoitti lain 26. syyskuuta 1997.

VUODEN 1997 USKONNONVAPAUSLAIN PERIAATTEET

Vuoden 1997 uskonnonvapauslaki korostaa vuoden 1990 lain tavoin omantunnonvapauden periaatetta ja kaikkien kansalaisten tasavertaista asemaa uskontokunnasta riippumatta. Samalla se kuitenkin tunnustaa ortodoksisuuden erityisen merkityksen Venäjän historiassa ja venäläisen hengellisyyden ja kulttuurin kehityksessä. Se ilmaisee myös kunnioituksen kristinuskoa, buddhalaisuutta ja juutalaisuutta kohtaan sekä niitä uskontoja kohtaan, jotka ovat "erotatamaton osa Venäjän kansojen historiallista traditioita".

Lain toinen luku käsittelee uskonnollisia yhteisöjä. Se jakaa uskonnolliset yhteisöt kahteen osaan: uskonnollisiksi ryhmiksi ja uskonnollisiksi organisaatioiksi (artikla 6.2). Uskonnollisella ryhmällä on oikeus uskonnonharjoitukseen ja se saa harjoittaa uskonnollista kasvatusta omien jäsentensä keskuudessa, mutta sillä ei ole juridisen henkilön oikeuksia (artikla 7). Uskonnollinen ryhmä ei voi omistaa omaisuutta, hallita pankkitiliä, kutsua ulkomaisia työntekijöitä eikä perustaa kasvatuksellisia instituutioita. Kaikki ne uskonnolliset yhteisöt, jotka eivät voi osoittaa toimineensa virallisesti Venäjän Federaation alueella vähintään 15 vuotta, luokitellaan uskonnollisiksi ryhmiksi. Toiminnan kesto tulee osoittaa paikallisviranomaisten antamalla todistuksella.

Uskonnollisen organisaation status on niillä uskonnollisilla yhteisöillä, jotka täyttävät tämän 15 vuoden säännön. Uskonnolliset organisaatiot jaetaan vielä paikallisiin ja keskitettyihin. Paikallisella on toi-

mintaa vain yhdellä Venäjän Federaation subjektin alueella, keskitetyllä vähintään kolmella alueella. Keskitettyä organisaatiota voidaan pitää yleisvenäläisenä, jos se on toiminut Venäjän alueella vähintään 50 vuotta (artikla 8).²¹

Uusi uskonnonvapauslaki asettaa uskonnolliset yhteisöt eriarvoiseen asemaan. Kyseinen 15 vuoden sääntö on varsin ongelmallinen, kun ottaa huomioon vuosikymmeniä kestäneen ateististen politiikan Neuvostoliitossa. Uskonnollisella yhteisöllä on voinut olla toimintaa Venäjän alueella vuosikymmeniä, mutta sitä ei ole joko voitu tai uskallettu rekisteröidä.

Uskonnonvapauslaissa on myös varauduttu niihin riskeihin, joita uskonnollisten yhteisöjen toimintaan voi liittyä. Lakiin on kirjattu tiettyjä rajoitteita, joiden mukaan uskonnollisen yhteisön toimintaa voidaan rajoittaa, jos se on välttämätöntä "perustuslaillisen järjestyksen, moraalien, terveyden, yksilön oikeuksien tai valtiollisen turvallisuuden vuoksi" (artikla 3.2.).

Lain ilmeisenä tarkoituksena on ollut taistella "destruktiivisia kultteja" ja "totalitaarisia lahkoja" vastaan, mutta se asettaa myös lukuisat länsimaille tyypilliset *bona fide* -uskonnot lainsuojattomaan asemaan. Erottelu on myös ristiriidassa uskonnonvapauslain yleisten periaatteiden, Venäjän perustuslain ja Venäjän hyväksymien ihmisoikeussopimusten kanssa.

Uskonnonvapauslaista käydyssä keskustelussa on heijastunut Venäjän vuosisatainen historia. Yhden vallitsevan ideologian mallista on nopeasti siirrytty suunnattomaan diversiteettiin ja yhteiskuntaan, jossa on tarjolla lukemattomia erityyppisiä aatteita ja uskontoja. Tätä tilannetta monien on ollut vaikea hyväksyä ja tämän vuoksi on pyritty rajoittamaan muun muassa liian laajaksi koettua uskonnollista tarjontaa. Usein on myös viitattu siihen, että Venäjää ei saa "myydä länteen" uskonnollisessakaan mielessä. Tällöin länsimaisia uskonnollisia vaikutteita tulee rajoittaa samalla tukea "perinteisesti venäläistä" uskonnollisuutta.

USKONNONVAPAUSLAIN SOVELTAMINEN JA USKONNOLLISET VÄHEMMISTÖT

Uuden uskonnonvapauslain alussa olevat maininnat tiettyjen uskontojen historiallisesta merkityksestä eivät suoraan sisällä juridisia implikaatioita. Niitä on kuitenkin käytetty argumentteina lain muiden kohtien soveltamisessa ja rajoitettaessa "ei-perinteisten" uskonnollisten yhteisöjen toimintaa.

Lain toisen luvun artikloissa 12 ja 14 luetaan lukuisia perusteita, joilla uskonnollisen yhteisön rekisteröinti voidaan evätä. Näitä ovat muiden muassa yleisen järjestyksen uhkaaminen. Venäjän Federaation yhtenäisyyden uhkaaminen, perheiden hajottaminen, ihmisten ohjaaminen laiminlyömään terveydenhoitoa tai oppivelvollisuutta sekä jäsenten painostaminen luovuttamaan omaisuutta uskonnolliselle yhteisölle. Monet näistä kriteereistä noudattelevat Moskovassa neuvostovallan aikana sovellettuja säännöksiä. Vaikka kriteereissä kiinnitetään huomiota todellisiin ongelmiin, joita joidenkin uskonnollisten yhteisöjen toimintaan on liittynyt, säännökset antavat paikallisille uskontoviranomaisille merkittävästi valtaa päätettäessä uskonnollisten yhteisöjen rekisteröinnistä tai sen eväämisestä. Myös tämä asetelma on ongelmallinen, sillä osa Venäjän uskontoviranomaisista on samoja henkilöitä, jotka toimivat uskontoasiain viranomaisina Neuvostoliitossa, merkittävällä osalla taas ei ole juuri mitään uskontoihin liittyvää asiantuntemusta.

Lain soveltamisessa ongelmia on aiheuttanut myös niiden uskonnollisten yhteisöjen kohtelu, jotka oli jo ehditty rekisteröidä vuoden 1990 uskonnonvapauslain perusteella, mutta jotka eivät pysty osoittamaan toimineensa Venäjän alueella vähintään 15 vuotta. Tällaisille yhteisölle taatiin "rajoitetut oikeudet" edellyttäen, että ne uudistavat vuosittain rekisteröintinsä kunnes vaadittu 15 vuoden määräaika tulee täyteen (artikla 27.3).

Marraskuussa 1999 perustuslakituomioistuin teki päätöksen, jonka mukaan vuoden 1990 lain perusteella rekisteröidyltä uskonnollisilta yhteisöiltä ei voida evätä uskonnollisen organisaation statusta vuoden 1997 lain perusteella. Tällä päätöksellä siis kumottiin edellä mainittu artikla. Käytännössä on kuitenkin lukuisia tapauksia, joissa uudelleenrekisteröinti on evätty juuri kyseisen artiklan 27.3. perusteella.

Uskonnonvapauslain soveltamista vaikeuttaa myös se tosiasia, että lukuisat Venäjän Federaation subjektit ovat ottaneet käyttöön paikallisia uskontolakeja. Tämä kehitys oli yhteydessä alueiden pyrkimykseen saada lisää etäisyyttä Moskovaan. Monet alueellisista laeista ovat ristiriidassa paitsi perustuslain, myös federaation uskonnonvapauslain kanssa. Noudattaessaan yhtä lakia uskonnollinen yhteisö rikkoo toista lakia.²⁶

Erottelu perinteisen ja ei-perinteisen sekä venäläisen ja "ulkomaisen" uskonnollisten toimijoiden välillä on tyypillistä eri puolilla Venäjää säädetyissä alueellisissa laeissa. "Ulkomaisia" uskonnollisia liik-

keitä koskevat lukuisilla alueilla seuraavat rajoitukset:

1. Pakollinen rekisteröityminen ja rekisteröitymättömien uskonnollisten ryhmien toiminnan kieltäminen. Rekisteröityminen on yleensä hyvin monimutkainen ja kallis prosessi.
2. Erityisten valvovien elinten perustaminen. Niillä on oikeus arvioida uskonnollisten ryhmien oppeja ja toimintaa sekä tehdä suosituksia niiden rekisteröinnistä tai rekisteröimättä jättämisestä.
3. Tiettyjen toimintojen kieltäminen, joilla saattaisi olla kielteistä vaikutusta yksilölle, ryhmälle tai yhteiskunnalle. Näitä toimintoja ei yleensä ole eritelty, joten säädökset jättävät runsaasti tilaa tulkinnoille.
4. Lähetystyön rajoittaminen julkisilla paikoilla.
5. Ulkomaisten lähetystyöntekijöiden liikkumisen rajoittaminen. Lähetystyöntekijöiltä voidaan edellyttää viisumia tietylle alueelle ja he tarvitsevat erityisen tavan uskonnolliseen toimintaan osallistumiseen. Jos lupa myönnetään, tätä uskonnollista toimintaa valvotaan.³⁷

Venäjän Federaation subjektien lainsäädännön ohella käytössä on myös yksittäisten kaupunkien omia uskontolakeja. Niillä voidaan rajoittaa uskonnollisten ryhmien liikkumista ja siten leviämistä Venäjän sisällä.

Alueellisia lakeja sovelletaan kuitenkin vain osittain. Ne ovat tavallaan olemassa "kaiken varalta". Haastatteluissa paikallisten uskontoviranomaisten kanssa seitsemällä Venäjän Federaation alueella vuosina 1997 ja 1998 ilmeni, että heidän oli vaikea nimetä ainuttakaan sellaista uskonnollista ryhmää, jolla olisi ollut "kielteistä vaikutusta yksilölle, ryhmälle tai yhteiskunnalle". Tätä kysyttäessä viranomaiset viittasivat epämääräisesti "totalitaarisiiin lahkoihin" tai puhuivat ryhmistä, joilla ei koskaan ole ollut toimintaa kyseisellä alueella.

25 Näiltä osin kriteerejä muutettiin lain viimeisen käsittelyn yhteydessä. Aikaisemman ehdotuksen kriteerit oli asetettu niin, että ainoastaan ortodoksisuus, islam, buddhalaisuus ja juutalaisuus olisivat täyttäneet ne. Juuri kyseiset uskonnot olivat kaikkein aktiivisimmin vaikuttamassa poliittisiin päätöksentekijöihin lain valmistelun yhteydessä. Ks. esim. Rossijskaja gazeta, 16.9.1997.

26 Ks. Shterin & Richardson 1997.

27 Shterin 2000, 199-200.

Monet paikalliset uskontoviranomaiset harjoittavat neuvostoajalta periytyvää tapaa valvoa uskonnollisia yhteisöjä ja myös puuttua niiden toimintaan. Tämä koskee erityisesti "ei-perinteisiä" uskonnollisia yhteisöjä. Monilla alueilla on toteutettu diskriminointia sekä ulkomaisia uskonnollisia yhteisöjä että yleensä vähemmistöuskontoja kohtaan.

Tavalliset venäläiset eivät pidä ulkomaisten lähetystyöntekijöiden tai uususkontojen toimintaa merkittävänä ongelmana. Vastustusta tulee ennen kaikkea papiston ja viranomaisten taholta sekä kulttien vastaisista liikkeistä. Myös jotkut lähetystyöntekijät pitävät toisten ryhmien harjoittamaa lähetystyötä ongelmallisena, erityisesti jos kyseessä on jokin uusi uskonnollinen liike.

Sekä uskonnonvapauden puolustajat että kultteja vastustavat liikkeet ovat molemmat toistuvasti viittaneet "länsimaiseen kokemukseen". Laajan uskonnonvapauden puolustajat argumentoivat, että vaikka länsimaissa erilaisilla uskonnollisilla yhteisöillä on ollut jo pitkään laajat toimintavapaudet, ne eivät ole aiheuttaneet yhteiskunnallisia ongelmia. Kultteja vastustavat liikkeet puolestaan poimivat esimerkkejä joistain yksittäisistä uskonnollisista ääri-ilmioista länsimaissa ja leimaavat kaikki uudet uskonnolliset liikkeet tällä perusteella.

LOPUKSI

Vuoden 1997 uskonnonvapauslaki pyrki tuomaan tiettyä järjestystä Venäjällä toimivien uskonnollisten yhteisöjen kenttään. Uskonnonvapauslakia ja sen vaikutuksia ei kuitenkaan voi tarkastella ainoastaan lakipykälien valossa. Uskonnonvapauslaki jättää runsaasti tilaa erilaisille tulkinnoille ja paikallisviranomaisten harkinnalle. Tätä lisäävät entisestään monien Venäjän alueiden käyttöön ottamat paikalliset uskontolait. Kun tähän kokonaisuuteen vielä yhdistyy perinteinen venäläinen toimintakulttuuri, jossa "paperi on paperia" ja "käytäntö on käytäntöä", erityisesti pienten vähemmistöuskontojen asema on monilla alueilla ongelmallinen.

KIRJALLISUUS

- CURTISS, J.S.
1972 *Church and State in Russia - the Last Years of the Empire 1900—1917*. New York.
- JOCKWIG, F.
1988 *Die Situation der russischen Orthodoxen Kirche am Ende des 19. Jahrhunderts*. Tausend Jahre Christentum in Russland. Göttingen.
- KÄÄRIÄINEN, KIMMO
1989 *Discussion on Scientific Atheism as a Soviet Science 1960—198*; Suomalainen tiedeakatemia. Ser. B. Tom. 249. Helsinki.
1993 *Perestroika and Atheism*. Suomalainen tiedeakatemia. Ser. B. Tom. 270. Helsinki.
- LOVVRIE, DONALD A. 6 FLETCHER, WILLIAM C.
1971 *Khrushchev's Religious-Policy, 1959-1964*. Aspects of Religion in the Soviet Union 1917-1967. Ed. Richard H. Marshall, JR. University of Chicago Press. Chicago, London.
- LUCHTERHANDT, OTTO
1991 *Religionsgesetze Russlands und der Sowjetunion*. G2W, No. 2/1991.
1995 *Religionsrechtliche Rahmenbedingungen für eine Neuordnung des Verhältnisses von Staat und Kirche in den Ländern Mittel- und Osteuropas*. Essener Gespräche zum Thema Staat und Kirche (29). Münster.
- LUUKKANEN, ARTO
1994 *The Party of Unbelief. The Religious Policy of the Bolshevik Party 1917—1929*. Studia Historica 48. Helsinki.
1997 *The Religious Policy of the Stalinist State. A Case Study: The Central Standing Commission on Religious Questions, 1929-1938*. Studia Historica 57. Helsinki.
- MEN, ALEXANDER
1993 *Religion, "Personality Cult" and the Secular State*. Russian Culture at the Threshold of the third Millennium of Christianity. Disput Magazine. Moscow.
- POSPIELOVSKY, DIMITRY
1984 *The Russian Church Under the Soviet Regime, 1917—1982 (in two volumes)*. St. Vladimir's Seminary Press. New York.
1995 *Russkaja pravoslavnaja tserkov' vXX veke*. Respublika. Moscow.
- ROTHENBERG, JOSHUA
1971 *The Legal Status of Religion in the Soviet Union*. Aspects of Religion in the Soviet Union 1917—1967. Ed. Richard H. Marshall, JR. University of Chicago Press. Chicago, London.

SAPIETS, M.

1989 *Anti-Religious Propaganda and Education. Candle in the Wind: Religion in the Soviet Union.* Ed. Shirley, E. & Rowe, M. Ethics and Public Policy Center.

SHTERIN, MARAT

2000 *Vsaimootshenija mezhdv cerkov'ju i gosudarstvom i religioinoe zakonodatel'stvo v Rossii v iggo-e gody.* Starye cerkvi, novye verujushchie. Ed. Kääriäinen, K. & Furman, D. Letnij sad. Moskva -Sankt-Peterburg.

SHTERIN, MARAT & RICHARDSON, JAMES, T.

1997 *Local Loopholes: The Regional Religious Legislation in Russia (1994-1997).* The Journal of Church and State.

SIMON, GERHARD

1969 *Konstantin Petrovich Pobedonoscev und die Kirchenpolitik des Heiligen Sinod 1880-1905.* Göttingen.

1988 *Vom Oberprokuror Pobedonoscev bis zum Ende der Synodalzeit (1880—1917).* Die Orthodoxe Kirche in Russland, Dokumente ihrer Geschichte (860—1980). Göttingen.

THROWER, JAMES

1992 *Marxism-Leninism as the Civil Religion of Soviet Society. God's Commissar.* Studies in Religion and Society. Vol. 30. The Edwin Meilen Press. Lewiston, Queenston, Lampeter.